

СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОВОЧЕКОНСЕРВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано стан овочеконсервної галузі України, тенденції та перспективи її розвитку в умовах ринкової економіки. Розглянуто проблеми продовольчій безпеки країни, формування і функціонування овочевої галузі, проблеми її розвитку в країні. Запропоновано основні шляхи вирішення цих проблем. Розглянуто, що факторами успішної діяльності багатьох великих овочеконсервних підприємств в сучасних ринкових умовах є розвиток всесезонних напрямків виробництва і реалізації продукції, співпраця з між ними та сільськогосподарськими підприємствами або створення власної сировинної бази. Одним з напрямків виходу з овочевої кризи є підвищення виробництва якісної, конкурентоспроможної продукції за доступними для населення цінами та яка має потенціал виходу на зовнішні ринки овочеконсервної продукції.

Ключові слова: овочі, галузь, овочеконсервні підприємства, консерви, продукти переробки овочів, ефективність, продовольча безпека, сезонність.

Дробот Татьяна, Крупина Светлана

СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОВОЩЕКОНСЕРВНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

В статье проанализировано состояние овощеконсервной отрасли Украины, тенденции и перспективы ее развития в условиях рыночной экономики. Рассмотрены проблемы продовольственной безопасности страны, формирование и функционирование овощной отрасли, проблемы ее развития в стране. Предложены основные пути решения этих проблем. Рассмотрено, что факторами успешной деятельности многих крупных овощеконсервных предприятий в современных рыночных условиях являются развитие всесезонных направлений производства и реализации продукции, сотрудничество

между ними и сельскохозяйственными предприятиями или создание собственной сырьевой базы. Одним из направлений выхода из овощного кризиса является повышение производства качественной, конкурентоспособной продукции по доступным для населения ценам и которая имеет потенциал выхода на внешние рынки овощеконсервной продукции.

Ключевые слова: овощи, отрасль, овощеконсервные предприятия, консервы, продукты переработки овощей, эффективность, продовольственная безопасность, сезонность.

Drobot Tatyana, Krupina Svitlana

CONDITION, TRENDS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF VEGETABLE INDUSTRY OF UKRAINE

In the article was analyzed the condition of the vegetable canning industry of Ukraine, trends and prospects of its development in a market economy. The problems of food security of the country, formation and functioning of the vegetable industry, problems of its development in the country were considered. The main ways of solving problems were proposed. It was considered that the factors of successful operation of many large vegetable canning enterprises in the current market conditions are the development of all-season directions of production and sale of products, cooperation between them and agricultural enterprises or the creation of own raw material base. One of the directions of the exit from the vegetable crisis is to increase the production of high-quality, competitive products at affordable prices for the population and which has the potential to enter the external markets of canned food.

Key words: vegetables, branch, vegetable canning enterprises, canned goods, vegetables processing products, efficiency, food safety, seasonality.

Постановка проблеми. Україна за своїми кліматичними, географічними та геологічними умовами має великі можливості вирощування овочів і виробництва овочевої продукції.

Овочева галузь – це галузь харчової промисловості, складова частина агропромислового під комплексу України, в якій

підприємства займаються первинною переробкою і зберіганням овочів, картоплі та грибів. Основна продукція цієї галузі: сушені овочі, картопля, солоні і квашені овочі, гриби, овочеві та грибні консерви, свіжоморожені овочі, екстракти, соки тощо. З усіх видів овочевого консервування в Україні найбільш розповсюджено виробництво соків та консервованих овочів.

На розвиток та діяльність підприємств цієї галузі впливає багато внутрішніх та зовнішніх факторів: висока конкуренція на ринку виробництва та збуту, коливання цін на продукцію, кліматичні умови та фактори вирощування овочів, характеристика продукції та потенціалу підприємства та інші.

В умовах економічної та політичної кризи в Україні відсутній чіткий системний механізм розробки стратегії економічного розвитку харчової промисловості. Овочеконсервна галузь потребує постійної уваги, так як виробництво консервної продукції потребує різноманітної сировини, великої кількості технологічних процесів та їх параметрів, та тісно пов'язане із розвитком агропромислового комплексу в цілому, так як залежить від якості та наявності сільськогосподарської сировини.

Овочепереробна промисловість України в останні роки знаходиться у кризовому стані, з цього скорочується виробництво овочеконсервної продукції та зростає її імпорт. В умовах ринкової економіки забезпечення сталого розвитку національної економіки та ефективного її функціонування є першочерговим завданням АПК України, але сучасний стан аграрного виробництва характеризується високим рівнем фізичного та морального зносу основних засобів. Забезпечення продукцією овочеконсервної галузі є одним із завдань сучасного вітчизняного продовольчого ринку. Найбільш відомі вчені у галузі вивчення АПК України виділяють наступні основні проблеми: відсутність у багатьох з підприємств налагоджених зв'язків з постачальниками овочевої сировини, висока енергоємність виробництва продукції, важкий доступ до ринків збуту, недостатня кількість овочесховищ для зберігання продукції протягом року та ін.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми та перспективи розвитку овочеконсервної галузі України та світу у своїх працях досліджують багато фахівців: Білогуба О.М., Бенцаровський Д.М., Кукін О.М., Півоварова В.Ф., Писаренко В.В., Саблук П.Т.,

Янчук Н.І. та інші, але деякі питання розвитку вітчизняної овочеконсервної галузі у сучасних умовах так і залишаються невирішеними.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану овочеконсервної галузі України та шляхів підвищення ефективності діяльності овочеконсервних підприємств у сучасних умовах.

Для досягнення мети, в роботі було поставлено та вирішено наступні завдання: проведено аналіз сучасного стану овочеконсервної галузі України, виявлено основні проблеми неефективного функціонування цієї галузі, та запропоновано шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств овочеконсервної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Населення України все менше самостійно консервують такі важки і проблематичні види овочів як горошок, кукурудза, бобові, гриби, овочева ікра та ін., тому на цю продукцію збільшується попит і виробники мають можливість розширювати свої виробничі потужності та виробляти все більше продукції.

Овочі – це незамінний продукт раціону харчування населення будь-якої країни, тому насиченість вітчизняного ринку овочевою продукцією показує забезпечення продовольчої безпеки України та створює необхідні передумови для заповнення нею відповідної ніші на внутрішньому та світовому ринку продовольства.

Співвідношення фактичного і науково обґрунтованого рівнів споживання продовольства на душу населення та рівень його купівельної спроможності є показниками регіональної продовольчої доступності. Головний показник вираження продовольчої безпеки - це споживання продукту та його відповідність раціональним нормам споживання продуктів харчування на одну особу на рік.

В розрахунку МОЗ України [2], раціональна норма споживання овочів на одну особу складає 161 кг на рік. За даними офіційної статистики [1] у 2015 році рівень споживання овочів на одну особу в Україні становив 160,8 кг. За період з 2000 – 2015 рр. споживання овочів на одну особу зростав з 101,7 кг. у 2000 році до 163,4 кг. у 2012 р., та декілька знижується починаючи з 2012 року та до сьогоднішнього дня (таблиця 1).

Рівень споживання овочів у регіонах України суттєво відрізняється, пропозиція продовольчих товарів на ринку

овочеконсервної продукції в Україні формується за рахунок реалізації продукції, вирощеної у сільськогосподарських підприємствах, господарствах населення, за рахунок запасів та імпорту. Починаючи з 2010 року спостерігається зростання виробництва овочевих культур, тобто рівень самозабезпеченості України овочами і баштанними продовольчими культурами збільшується, що показує наскільки споживання задовольняється власним вітчизняним виробництвом овочеконсервної продукції.

Таблиця 1
Баланс овочів і баштанних продовольчих культур в Україні за період 2000-2015рр.

Показники	Роки						
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015
Виробництво, тис. тонн	6195	7606	8873	10815	10668	10323	9792
Імпорт, тис. тонн	29	100	311	213	237	225	95
Експорт, тис. тонн	30	150	335	346	379	294	212
У розрахунку на 1 особу, кг	101,7	120,2	143,5	163,4	163,2	163,2	160,8

Основними умовами регулювання і розвитку виробництва овочеконсервної продукції країні все більш стають ринкові фактори, які впливають на рівень і динаміку цін та інші показники ефективності діяльності. Сучасний розвиток консервної галузі визначається не тільки умовами вирощування, виробництва і реалізації продукції, характерною особливістю яких в останні роки є скорочення обсягів та зростання цін на сировинні ресурси, а, у першу чергу, законами ринку та змінами його кон'юнктури. Поряд із скороченням кількості сільськогосподарських товаровиробників відбулися й суттєві зміни у каналах реалізації овочеконсервної продукції, які, ще не набули оптимального співвідношення та якості.

За останній період значно знизилися посівні площі овочів відкритого ґрунту, у 2000 році посівні площі овочів склали – 538 тис.га.; у 2005 р. – 465 тис. га.; у 2010 році – 462 тис.га.; а у 2015 р. – 450 тис.га., що суттєво вплинуло на забезпечення овочеконсервних підприємств сировиною. Лідуюче місто з усіх областей України займає Херсонська область.

Україна входить до першої десятки світових лідерів за валовим виробництвом овочевих і баштанних культур та має значний експортний потенціал, але зниження сучасного стану промислової переробки овочів зменшило інтерес великих сільськогосподарських підприємств у розширенні площ та інвестування в галузь овочівництва. Для великих овочеконсервних підприємств пропозиція сировини на ринку, яка б співпадала би по якості та ціні, залишається проблемою. Виробники сировини надають перевагу більш прибутковим шляхам реалізації овочів, в яких вони швидко одержують готівку: реалізація на ринках, продаж через власну фірмову мережу та інші канали реалізації, тому частка високоякісної української сировини, яка попадає на консервні заводи з овочепродуктового під комплексу України становить лише 55% від загального виробництва, що ослаблює пропозицію на внутрішньому ринку та відкриває великі можливості імпорту продукції. В умовах ринку виробники овочів і овочеконсервні підприємства функціонують, що викликає проблему налагодження співпраці між ними. Для більшості з них таке переформатування стосунків не було результативним, тому постачання овочевої сировини стало проблемою, з якою зіткнулися всі овочеконсервні підприємства України.

У науці ця проблема відома під назвою «низька ринкова адаптивність» керівників сільськогосподарських та переробних підприємств. Розглядається, що великі овочеконсервні підприємства повинні розвивати довгострокові партнерські взаємовідносини з постачальниками овочів, тому в останні роки з метою забезпечення овочеконсервних підприємств сировиною, керівництво консервних підприємств все більш уваги приділяє рівню співпраці з виробниками овочів, утворенню та зміцненню заготівельної мережі та збільшенню закупок овочів в приватних сільхозгосподарствах.

Високий рівень коливання цін та їх зростання є визначальним фактором при формуванні довгострокових відносин між виробниками овочів та консервними підприємствами, основою їх стратегічних рішень щодо згортання чи розширення виробництва.

Ще одна сторона проблеми – це висока собівартість переробки овочів, особливо при низькому завантаженні виробничих потужностей, що впливає на рівень собівартості одиниці консервної продукції.

Наступна негативна проблема те, що сільське господарство поставляє овочеконсервній промисловості на переробку овочі без передоплати або без розрахунку за сировину одночасно з передачею овочів, тому виникає тенденція прострочення платежів, невиконання цінових гарантій та попередніх домовленостей з виробництва та збуту овочів, що призводить до розриву відносин між виробниками сировини та консервними підприємствами. Реалізуючи овочеву продукцію на ринку через супермаркети, власну торговельну мережу, дистрибуцію в роздрібну мережу, виробники мають можливість самостійно вивчати кон'юнктуру овочевого ринку та орієнтувати на неї своє виробництво, розраховувати ціни, така реалізація овочевої продукції забезпечує швидше надходження коштів і зменшує залежність виробників овочевої продукції. Однак, в цілому, через низький асортимент продукції, транспортні обмеження та ускладнення доступу на ринки збуту більшість сільхозгосподарств вимушені реалізовувати овочі посередникам, втрачаючи при цьому частину свого доходу. Одним із шляхів виходу з ситуації невідповідності цін виробництва та закупки є розвиток довготривалих стабільних відносин, зацікавлення виробників умовами, коли консервні підприємства зацікавлені у співпраці, з виробниками та сприяють здешевленню виращування продукції за рахунок створення ефективної та збалансованої системи поставок.

Українська консервна промисловість має великі виробничі потужності, так як існує проблема недостатнього забезпечення сировиною та слабка матеріально-технічна база, рівень її використання становить 25%.

Фактичний рівень споживання консервної продукції складає 8,6 умовних банок при 48,8 необхідних (за розрахунками МОЗ України), тобто виконання норми становить 17,6 %. Сучасні вимоги споживання і виробництва консервів для дитячого харчування за обсягом і асортиментом також не задовольняє попит населення, більш вимогливі і бажання покупців щодо зовнішнього вигляду продукції, а саме: маркування, етикетки та упаковки.

У секторі консервування овочів та фруктів в Україні працює 335 підприємств, які забезпечують роботою близько 19 тисяч осіб. За даними Деркомстату України [1] в останні роки (за період з 2011 до 2016 рр.) спостерігається зниження виробництва майже усіх видів консервованих продуктів (таблиця 2).

Таблиця 2

Виробництво консервованих продуктів в Україні

Продукція	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сік томатний, млн. л	72,4	65,6	66,5	58,7	44,1	44,24
Суміші соків фруктових та овочевих, млн.л	315	295	272	235	189	185,07
Соки фруктові та овочеві інші, н.в.і.у., тис.л	2585	1224	721	928	1498	4426,5
Овочі та гриби, суміші овочів, свіжі або варені у воді чи на парі, заморожені (крім картоплі), тис.т	15,6	17,4	15,7	17,7	20,5	14,59
Квасоля консервована без додавання оцту чи оцтової кислоти (крім страв овочевих готових), т	7065	5215	6160	5852	3752	5391
Горох консервований без додавання оцту чи оцтової кислоти (крім страв овочевих готових), тис.т	16,9	17,5	16,1	17,5	15,9	13,94
Томати консервовані, цілі або шматочками (крім страв овочевих готових та томатів, консервованих з доданням оцту чи оцтової кислоти), т	2815	1655	1352	1183	1592	1280
Пюре та паста томатні неконцентровані, т	1,92	1,48	1,18	1,01	0,63	-
Пюре та паста томатні концентровані, тис.т	74,3	69,1	56,1	80,2	94,2	92,1
Кукурудза цукрова консервована або оброблена (крім страв овочевих готових та цукрової кукурудзи сушеної, замороженої або консервованої з доданням оцту чи оцтової кислоти), тис.т	13,8	9,1	11,6	7,9	14	14,93
Овочі й суміші овочів, н.в.і.у. (крім страв овочевих готових та заморожених овочів і сумішей овочів), тис.т	29,6	18	22,9	27,8	11,7	12,85
Овочі (крім картоплі), фрукти, горіхи, гриби та інші істивні частини рослин, приготвлені чи консервовані з доданням оцту чи оцтової кислоти, тис.т	53,4	42,6	42,7	40,5	26,2	22,99

Частка галузі переробки овочів і фруктів у ВВП України складає близько 0,3 %. Овочеконсервні підприємства у 2016 році виробили консервованої овочевої продукції в обсязі 136 тонн, що на 8,95 % менше в порівнянні з 2011 роком, крім консервованих овочів, консервні підприємства також виробляють соки фруктові та овочеві і суміші соків.

Аналіз виробничих потужностей найбільших лідерів з овочеконсервних підприємств України показав, що компанія “Верес” здійснює виробництво 50 тис. тонн у рік; ЗАТ “Чумак” та ЗАТ “Ніжинський консервний завод” – по 42 тис. тонн у рік; консервний завод Univer – 31 тис. тонн у рік; ЗАТ “Крафт” та СП “Микаленд” – по 25 тис. тонн у рік.

ЗАТ “Чумак” є лідером з виробництва томатних консервів; компанія “Верес” – лідер з виробництва грибів; ЗАТ “Ніжинський консервний завод” – з виробництва огірків; ВАТ “Волинь-Холдинг” – крупний виробник кетчупів; Білоцерківський, Кам’янець-Подільський, Бродовський, Бережанський, Богуславський консервні заводи спеціалізуються на виробництві консервованого зеленого горошку.

Сезонність у вирощуванні овочів впливає на діяльність всіх консервних підприємств, котрі змушені планувати обсяги свого виробничого процесу таким чином, щоб менше відчувати вплив цього при постачанні сировини та реалізації виробленої продукції. Тому підприємства розвивають свої виробництва за рахунок таких всесезонних напрямків виробництва продукції як: майонези, гірчиця, соуси, кетчупи та здійснює переробку і виробництво грибів, що дає можливість виробляти та реалізовувати продукцію на протязі всього року.

Також галузева особливість консервної промисловості в тому, що виробництво продукції збільшується у період весна – літо, а більшість продажу відбувається взимку.

Аналіз овочеконсервної галузі показав, що консервні підприємства значною мірою залежать від обсягів вирощування овочевої продукції. Для забезпечення випуску більш якісної продукції, окремі консервні підприємства формують власну сировинну базу, наприклад, компанія «Верес» вирощує сировину на площі сім тис. га. та має комплекс з вирощування шампінйонів і, починаючи з 2002 р., на 100% забезпечує власне виробництво гірчицею, зеленим горошком і кукурудзою [5]. Також, в останні роки, спостерігається зростання завезення овочів в Україну з інших країн світу, в наслідок чого намітилася тенденція до скорочення обсягів експорту вітчизняних продуктів переробки овочів, але у 2015 році сальдо зовнішньої торгівлі продукцією переробки овочів було позитивним, що вказує на скорочення імпорту і зростання експорту.

Передовий вітчизняний досвід, а також розвиток подібних продуктових підкомплексів у розвинених країнах світу свідчать, що головною передумовою вирішення цієї проблеми є об’єктивні процеси розвитку виробничих відносин і реалізація обґрунтованого економічного механізму відносин між ланками підкомплексу. У зв’язку з цим, майже усі овочепереробні підприємства налагоджують

взаємовигідні відносини з фермерами-постачальниками, забезпечуючи їх насінням, засобами захисту рослин, збиральною технікою, стимулюючи до чіткої системи поставок та оплати.

Ефективну діяльність овочевого підкомплексу України можливо забезпечити тільки в умовах застосування сучасних інноваційних технологій та досягнень НТП, стабільної економічної та політичної ситуації у країні, створення необхідних умов для залучення інвестицій, розвитку людського потенціалу, ринкової інфраструктури, вдосконалення механізму державного регулювання розвитку овочевого ринку та інші.

Для підвищення якості виробленої овочеконсервної продукції між виробниками овочів й кінцевим споживачем має бути коротка відстань та невелика націнка на товар. Механізм дотування виробництва, заготівлі та переробки овочевої продукції має бути сформований на основі дотримання виробниками овочів, підприємствами, які заготовляють овочі та овочепереробними підприємствами сукупності вимог, які сприятимуть збалансованому та гармонійному функціонуванню всіх учасників овочепродуктового підкомплексу.

Одним з напрямків виходу з овочевої кризи є підвищення виробництва якісної, конкурентоспроможної продукції за доступними для населення цінами та яка має потенціал виходу на зовнішні ринки овочеконсервної продукції. Для реалізації цієї задачі необхідно на рівні держави розробити та реалізувати стратегію стабільного економічного розвитку, одним з напрямків якої має бути питання підвищення ефективності функціонування економічних відносин між виробниками овочів та переробниками овочеконсервної сировини, що є необхідною умовою розвитку овочепродуктового підкомплексу України та гарантування продовольчої безпеки країни.

Наступний напрямок виражається в необхідності удосконалення механізму формування закупівельних цін на вітчизняному ринку овочів та зниження монополізації переробних та заготівельних підприємств вітчизняного овочепродуктового підкомплексу, які встановлюють власну ціну щодо овочеконсервної сировини, так як сільськогосподарські виробники не можуть її зберігати і переробляти через особливі технологічні властивості.

В країні постійно зростає попит на овочеву продукцію та існують потенційні можливості щодо збільшення валового виробництва овочів, проте сільськогосподарським підприємствам слід застосовувати сучасні технології вирощування культур, які мають максимально пристосовуватися до кліматичних та ґрунтових умов країни, сорту і вимог замовника до готової продукції, застосування екологічних систем добрив, які б урахували основи збалансованого землекористування. Для успішного розвитку овочепереробної галузі підприємствам необхідно випускати якісну та конкурентоспроможну продукцію.

Висновки. В Україні існує проблема продовольчого забезпечення незважаючи на сприятливі природнокліматичні умови та родючі землі у країні. Держава поки що не в змозі гарантувати фізичну та економічну доступність продовольства для переважної більшості населення в країні в тих обсягах, що рекомендовано МОЗ України. Аналіз стану, та основних проблем переробки овочевої продукції в Україні показав, що виходом із такого становища є введення в виробництво інноваційних технологій розвитку галузі, що допоможе стабілізувати розвиток економіки, зробити національні підприємства консервної галузі конкурентоспроможними на українському та світовому ринках, розширити ринок збуту продукції за рахунок експорту високоякісних продуктів на міжнародний ринок. Дослідження діяльності великих вітчизняних овочеконсервних підприємств показали, що факторами їх успішної діяльності в сучасних ринкових умовах є розвиток всесезонних напрямків виробництва і реалізації продукції; вертикальна інтеграція у напрямку співпраці з сільськогосподарськими підприємствами, або фермерськими господарствами та господарствами населення або створення власної сировинної бази.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://moz.gov.ua>

3. Логоша Р.В. Трансформації ринку овочів в Україні / Р.В. Логоша// Всеукраїнський науково-виробничий журнал “Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики” – 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://efm.vsau.org/files/pdfa/2832.pdf>

4. Ульяновченко О.В. Стан та перспективи розвитку овочепереробної галузі України / О.В. Ульяновченко, Н.В. Прозорова // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. – 2014 – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/554>

5. Сайт компанії Верес [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.veres-group.com/ru/o-kompanii/istorija.htm>

1. Derzhavna sluzhba statistiki Ukraïni [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>

2. Ministerstvo ohoroni zdorov'ya Ukraïni [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://moz.gov.ua>

3. Logosha R.V. Transformacii rinku ovochiv v Ukraïni / R.V. Logosha// Vseukraïns'kij naukovo-virobnichij zhurnal “Ekonomika. Finans. Menedzhment: aktual'ni pitannya nauki i praktiki” □ 2016 [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://efm.vsau.org/files/pdfa/2832.pdf>

4. Ul'yanchenko O.V. Stan ta perspektivi rozvitku ovochepererobnoi galuzi Ukraïni / O.V. Ul'yanchenko, N.V. Prozorova // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo agrarnogo universitetu im. V. V. Dokuchaeva. Ser. : Ekonomichni nauki. – 2014 – Rezhim dostupu: <http://nbuv.gov.ua/node/554>

5. Sajt kompanii Veres [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.veres-group.com/ru/o-kompanii/istorija.htm>

***Рецензент:** Басторкіна Н.Й., д.е.н., доцент, зав. кафедри управління бізнесу ОНАХТ.*

10.01.2018